

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТЕНТНОГО ВІДОМСТВА І ЙОГО ЗАКЛАДУ ЕКСПЕРТИЗИ У КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІННОВАЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Жарінова А.Г., Глухівський Л.Й., Іваненко П.І., Саверченко О.О., 2010

Розглянуто функції патентного відомства і його закладу експертизи у контексті державного регулювання інноваційної діяльності. Підкреслено, що до видачі охоронного документа цими функціями є винятково забезпечення набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності, а після видачі – сприяння в їх комерціалізації.

Ключові слова: інноваційна діяльність, об'єкти інтелектуальної власності.

The functions of patent office and of its examination body are considered in the context of the state regulation of innovative activity. It is emphasized that before issuing protection document these functions are limited to provision of acquisitions of exclusive rights on intellectual property, and after issuing – extend to promotion of their commercialization.

Keywords: innovation activity, objects of intellectual property.

Постановка проблеми

У нинішніх умовах глобалізації однією із умов успішності економіки є її інноваційність, яка істотно підвищує конкурентоспроможність виробництв і їх товарів на ринках. Українська економіка сьогодні внаслідок цілої низки причин, зокрема, світової фінансово-економічної кризи, є у стані достатньо глибокої рецесії, і для її реабілітації і наступного зростання необхідні заходи проривного характеру. Потрібно визнати, що чи не єдиним рецептом здійснення справжнього прориву в економіці, та ще й на тлі всесвітньої фінансово-економічної кризи, є переведення економіки на інноваційні рейки. При цьому слід усвідомити, що це переведення має бути не деклараційним і віртуальним, яким воно є у нас, за рідкими винятками у деяких галузях, на жаль, сьогодні все ще є, а справжнім результатом якого має бути реальне виробництво і випуск на внутрішній і зовнішній ринки значних обсягів конкурентоспроможної продукції. І бажано не просто металу, та ще й здебільшого низькосортного, а високотехнологічних виробів з нього, і не насіння ріпаку, який нині у нашому сільськогосподарському секторі масово вирощують (обсяг експорту перевищує 2,5 млн. тонн на рік), а якісного біодизельного пального із нього і т. п.

Результатом інноваційної діяльності має бути інсталяція у державі нових успішних виробництв (великих, середніх, малих) або ж підвищення успішності і розширення існуючих виробництв. У першому і другому випадку – це нові і добре оплачувані робочі місця, що є вагомим внеском у зростання заможності найманих працівників і розширення сектору середнього класу. Це також і розширення бази оподаткування, що призводить до збільшення дохідної частини державного бюджету і місцевих бюджетів, а отже – до розвитку бюджетної сфери (освіти, науки, охорони здоров'я, правоохоронної системи, військового потенціалу тощо).

Інноваційна діяльність сьогодні є успішною у тих державах, які зуміли сформувати сприятливий і стабільний інноваційний клімат. Останній визначається наявністю у державі:

- сприятливої законодавчої бази;
- розвинутого технологічного потенціалу;
- достатнього фінансового потенціалу і наявності венчурного капіталу;
- розвинутої інноваційної інфраструктури;
- винахідницького потенціалу;
- ефективної правової охорони інтелектуальної власності.

У цій роботі йтиметься про два останні фактори – винахідницький потенціал і правову охорону інтелектуальної власності як невід'ємні і дуже важливі складові інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз ролі державних структур, що забезпечують правову охорону об'єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ), у творенні державою сприятливого інноваційного клімату розглянутий у роботах [1, 2].

У Законі України “Про інноваційну діяльність” (далі – Закон) визначено, що інноваційний продукт у своїй основі має базуватися на тому чи іншому ОІВ: інноваційний продукт (другий абзац ст. 14 Закону) “...є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має

державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів. При цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для даного продукту”.

Такі вимоги Закону зумовлені наступним.

По-перше, тільки втілений у інноваційний продукт винахід чи інший ОІВ привносить йому нові споживчі якості, які можуть збільшити його конкурентоспроможність і підвищити його ліквідність.

По-друге, виробник інноваційної продукції мусить мати гарантії повернення витрачених на розробку і реалізацію нової технології коштів, зрозуміло – істотно більших від тих, які потрібні для випуску старої, традиційної продукції. А якраз такі гарантії і дає законодавство з правової охорони інтелектуальної власності, зокрема – Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, яким визначено (стаття 28), що у разі втілення у виріб винаходу чи корисної моделі тільки власник патенту може продукувати цей виріб впродовж 20 років від дати подання заявки на винахід (чи 10 років, якщо це корисна модель) і тільки власник охоронного документу може дозволяти (шляхом надання ліцензії) чи забороняти іншій особі випуск і/або реалізацію цього продукту. Такий вид монополії, хоч він і обмежений у часі, є вагомим важелем підтримки інноваційного продукту і стабілізації його становища на ринку.

Виклад основного матеріалу

Надання охоронних документів на ОІВ (щодо винаходів і корисних моделей – це патенти) є прерогативою патентного відомства (далі – ПВ). Воно отримує від заявників заявки і забезпечує проведення їх експертизи на відповідність визначеним законодавством умовам патентоздатності. Експертизу здійснює визначений ПВ заклад експертизи. В Україні роль ПВ виконує Установа – Міністерство освіти і науки і Державний департамент інтелектуальної власності (далі – Держдепартамент) у його складі. Закладом експертизи (далі – ЗЕ) є уповноважений Установою державний заклад – Державне підприємство “Український інститут промислової власності” (далі – Укрпатент).

Передумовою визнання нових ОІВ і видачі на них охоронних документів є наявність у державі достатнього винахідницького потенціалу, який характеризується кількістю заявок на винаходи і корисні моделі, що надходять упродовж року до українського ПВ від національних заявників. Проаналізуємо наш винахідницький потенціал.

Передовсім необхідно зазначити, що комерційний потенціал різних ОІВ, щодо яких до ПВ надходять заявки, є неоднаковим. Деякі із них за цим показником істотно вирізняються серед інших, і тому вони насамперед є придатними для втілення в інноваційні продукти. Тому природною є думка, що таким ОІВ на етапі проведення у ЗЕ експертизи як передумови видачі охоронного документу має надаватися перевага – наприклад, розглядати такі заявки невідкладно і у першу чергу. Однак чинне сьогодні патентне законодавство таких прав ПВ і ЗЕ не надає. Законодавством визначається, що їхня роль – це забезпечення набуття прав на ОІВ. Тому експертиза заявок проводиться винятково за ознаками патентоздатності. Так, щодо винаходів цими ознаками є: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність. У цьому сенсі до видачі охоронного документу всі заявки під час їх розгляду в Укрпатенті є рівноправними, а права усіх заявників – рівними.

Кількісні дані про вхідні потоки заявок на ОІВ до національного ПВ можна знайти у річних звітах Держдепартаменту та щоквартальних і річних виданнях Держдепартаменту і Укрпатенту “Промислова власність у цифрах”. За даними останнього видання “Промислової власності у цифрах” [3] у 2009 році до ПВ України всього надійшло 42173 заявок на ОІВ, зокрема на: винаходи – 4815, корисні моделі – 9203, промислові зразки – 1669, знаки для товарів і послуг (торговельні марки) – 26479. Серед заявок на винаходи 2436 надійшли від національних заявників і 2379 – від іноземних заявників. Майже усі заявки на корисні моделі – від національних заявників (від іноземних заявників – 138). Серед заявок на промислові зразки 1413 від національних заявників і 256 – від іноземних. Серед заявок на торговельні марки 17866 від національних заявників і 8613 – від іноземних.

Порівняно із останнім докризовим роком (2007 р.) кількість заявок на винаходи, отриманих у 2009 р., зменшилась майже на 20 %, що корелюється із приблизно таким самим падінням промислового виробництва і обсягу ВВП, а від національних заявників падіння кількості заявок було ще більшим – майже на 30 %, адже у 2007 році було одержано від національних заявників (фізичних і юридичних осіб) понад 3500 заявок на винаходи, а у 2009 році – 2436 заявок.

Не зважаючи на відзначене падіння у 2009 році розміру вхідного потоку заявок, у нас все ще достатньо високий винахідницький потенціал. Часто як еталон приймають аналогічний показник Фінляндії – держави з високою інноваційною активністю (достатньо згадати мобільні телефони фірми “Нокія”, що заповнили світ). У Фінляндії національні заявники до свого ПВ щороку подають близько 2000 заявок на винаходи [4]. І хоч це менше від нашого показника 2009 року, але якщо врахувати чисельність населення Фінляндії (5,5 млн., порівняно із Україною це у 8,4 разів менше), то у неї такий показник як кількість заявок на винаходи на один мільйон жителів є вищим, ніж в Україні, – 364 заявки. У нас цей показник становить лише 53 заявки, але якщо його визначати не тільки щодо винаходів, але й корисних моделей (їх об'єктність є такою самою, як і у

винаходів, а відрізняються вони від останніх лише тим, що серед їхніх ознак патентоздатності відсутній винахідницький рівень), тоді загальна кількість заявок є 2436 + 9065, і цей показник дорівнюватиме 250 заявок на мільйон жителів. Отже, й наш показник, хоч і є дещо меншим, але все ж він достатньо близький до фінського.

Найвищою винахідницькою активністю у 2009 році вирізнялися наукові організації і навчальні заклади Міністерства освіти і науки – понад 2900 заявок на винаходи і корисні моделі (41 % від кількості заявок, надісланих юридичними особами), Міністерства охорони здоров'я – 906 заявок (13 %), Національної академії наук України – 622 заявки (9 %) і т. д.

Експертиза заявок в Укрпатенті виконується висококваліфікованими експертами в автоматизованому режимі, який підтримується трьома автоматизованими системами, а саме: “Винаходи”, “Торговельні марки”, “Промислові зразки”. До складу зазначених систем входить множина АРМ'ів (автоматизованих робочих місць) та технологічних баз даних. Технологія експертизи постійно вдосконалюється з використанням сучасних інформаційних технологій, які забезпечують пошук (зокрема через Інтернет) релевантних щодо заявлених винаходів документів у патентних базах усіх розвинених країн світу.

В Укрпатенті розроблена технологія електронного подання заявок на ОІВ, і вже у другій половині 2010 р. заявнику на винахід (корисну модель) чи торговельну марку заявник зможе подати до Укрпатенту через Інтернет, зокрема із свого домашнього комп'ютера.

Досягнуто суттєвого скорочення строків розгляду заявок – від 2000 року до 2009 року на винаходи у 2,2 раза (2000 р. – 33 міс і 2009 р. – 15 міс) і на торговельні марки у 2,03 раза (2000 р. – 26 міс. і 2009 р. – 13 міс.). Заявнику забезпечена можливість отримувати охоронні документи на ОІВ у зовсім розумні строки.

Сьогодні в Укрпатенті експертиза для заявника є цілковито “прозорою”: заявник через Інтернет із свого домашнього комп'ютера, ввійшовши на сайт Укрпатенту, може побачити, на якій стадії розгляду перебуває його заявка.

Зрозуміло, що не за всіма заявками видають охоронні документи, а тільки за тими, щодо яких є позитивні висновки експертизи. Так, в Державних реєстрах українським ПВ протягом 2009 року зареєстровано та видано заявникам:

- 4002 патенти на винаходи;
- 8391 патент на корисні моделі;
- 1754 патенти на промислові зразки;
- 15137 свідоцтв на торговельні марки тощо.

Усього у 2009 році видано 29288 охоронних документів на всі види ОІВ.

Крім того, у 2009 році в Україні отримали правову охорону 9664 торговельні марки, для яких здійснено міжнародну реєстрацію за Мадридською угодою та/або Протоколом до Мадридської угоди.

Одним із важливих напрямів діяльності ЗЕ є інформаційна діяльність, яку він здійснює за двома напрямками, а саме:

- 1) для задоволення потреб експертизи під час діловодства за заявками на ОІВ;
- 2) для забезпечення патентно-інформаційними продуктами споживачів у сфері інтелектуальної власності.

Інформаційне забезпечення експертизи передбачає створення та ефективне функціонування баз даних, автоматизованих інформаційно-довідкових систем, електронних фондів, архівів, сховищ тощо. Метою цього забезпечення є створення належних умов для оперативного отримання експертами необхідних достовірних відомостей (даних), використання яких дозволить сформулювати для конкретних заявок обґрунтовані висновки експертизи про видачу охоронного документа або про відмову у його видачі.

Суть інформаційного забезпечення споживачів полягає у здійсненні сукупності заходів, остаточним результатом яких є створення споживачам (фізичним та юридичним особам) сприятливих умов надійного та швидкого отримання певних відомостей про ОІВ, що є результатами науково-технічних досліджень та проектно-конструкторських розробок, а також відомостей стосовно їх охорони, характеру та обсягу прав заявників і власників охоронних документів. До числа зазначених заходів, насамперед, потрібно зарахувати заходи, пов'язані із збиранням, аналітико-синтетичною обробкою, фіксацією, зберіганням, пошуком та поширенням інформації стосовно правової охорони ОІВ.

На виконання завдань щодо інформаційного забезпечення створені такі інформаційні ресурси та продукти:

- інтерактивні електронні бази даних та інформаційно-довідкові системи з розміщенням на серверах, підключених до мережі Інтернет;
- бази даних на оптичних носіях інформації CD-ROM та DVD;
- технологічні та допоміжні бази даних для внутрішнього використання експертами закладу експертизи;
- пошуковий портал закладу експертизи та множина інформаційно-пошукових систем.

Ці інформаційні ресурси та продукти доступні для використання з 2003 року. Щороку їх перелік поповнюється новими ресурсами і продуктами, а додаткові вимоги користувачів час від часу потребують внесення змін для вдосконалення функціональних можливостей пошукових механізмів, інтерфейсів та структури даних.

Сьогодні в Інтернеті є присутні розроблені в Укрпатенті 12 баз даних і 11 інформаційно-довідкових систем і доступ до них (сайти Держдепартаменту і Укрпатенту) безкоштовний. Випускаються також інформаційні продукти на оптичних дисках.

Другим видом діяльності ПВ і його ЗЕ в інноваційному руслі є сприяння комерціалізації ОІВ. Передовсім необхідно зазначити, що діяльність ПВ і його ЗЕ у напрямі сприяння комерціалізації ОІВ може торкатися тільки тих ОІВ, на які вже видано охоронні документи, тому що економічна оцінка винаходів і інших ОІВ може проводитися у ЗЕ лише після видачі на них охоронних документів (патентів, свідоцтв).

Вирішенням одного із завдань у контексті сприяння інноваційній діяльності є реалізація загальнонаціонального проекту – створення бази даних “Перспективні винаходи України”.

Створення бази даних “Перспективні винаходи України” здійснювалось на виконання доручення Кабінету Міністрів України № 23093/1/1-08 від 26.04.2008 р. до рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти від 16.04.2008 р., яким передбачалось *“удосконалення системи державного управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності з метою підвищення її ефективності та посилення наукового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки”, а також “удосконалення системи державної інформаційної підтримки інноваційних процесів, створення надійної системи технологічних передбачень та кон’юнктурних досліджень ринкового попиту на науково-технічну та інноваційну продукцію”.*

Метою створення бази даних “Перспективні винаходи України” визначалось сприяння комерційній реалізації інноваційного потенціалу українських винахідників, інженерно-технічних працівників і науковців, просування вітчизняних розробок на вітчизняний та зарубіжний ринки. Цей спеціалізований інформаційний ресурс, що є доступний як фахівцям, так і широкому загалу, сприятиме також формуванню стабільного конкурентного середовища для бізнесу.

Щодо принципів наповнення БД “Перспективні винаходи України” потрібно зазначити, що розміщення відомостей про винахід у базі даних є для власників охоронних документів безоплатним і виконується на підставі рішення Експертної Ради Національної академії наук України з питань науково-технічної експертизи інноваційних проектів технологічних парків.

Наповнення БД “Перспективні винаходи України” здійснюється шляхом внесення до неї інформації про винаходи, які відповідають встановленим критеріям. Розглядаються лише винаходи, які у встановленому порядку пройшли у ЗЕ кваліфікаційну експертизу та визнані патентоспроможними. Необхідною умовою розгляду є згода патентовласника на відображення відомостей про його винахід у БД “Перспективні винаходи України”. При цьому власниками прав на винаходи, які визнаються згідно з встановленими критеріями перспективними, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Процес відбору винаходів для занесення їх до бази даних складається з декількох етапів, реалізація яких дозволяє фахівцям ЗЕ та науковцям Національної академії наук України спільно виявляти та обґрунтовано відбирати (за результатами додаткової наукової експертизи) перспективні винаходи з числа винаходів, зареєстрованих в Державному реєстрі патентів України на винаходи.

Основними завданнями цієї додаткової наукової експертизи є комплексна оцінка відповідності розглядуваних винаходів сучасному рівню наукових і технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної інноваційної політики, вимогам екологічної безпеки, а також оцінка економічної доцільності, результативності науково-дослідних робіт і дослідно-конструкторських розробок, прогнозування науково-технічних, соціально-економічних і екологічних наслідків реалізації об’єкта експертизи. Головними принципами додаткової наукової експертизи є: міжгалузевий комплексний характер проведення експертизи; компетентність, об’єктивність і незалежність фахівців, що проводять експертизу; врахування світового рівня науково-технічного прогресу; обґрунтованість прийняття рішень.

Сьогодні до цієї бази даних внесено близько 100 винаходів з таких галузей: життєві потреби людини, хімія, металургія, механіка, будівництво та гірнична справа, текстиль тощо. База даних тільки почала свою роботу і знаходиться в режимі постійного удосконалення змісту та структури контенту, поповнюючись новими винаходами з різних галузей науки і техніки. Відібрані винаходи заносяться до цієї бази даних, як уже згадувалось, за згоди власників патентів.

БД “Перспективні винаходи” вільно доступна через Інтернет [6], вона покликана допомогти інвестору у вирішенні питання, куди доцільно вкладати кошти, і може розглядатися як каталізатор інноваційних процесів.

Якщо говорити про сприяння інноваційним процесам з боку ПВ і його ЗЕ, то варто також згадати про щорічний Всеукраїнський конкурс кращих винаходів “Винахід року”, який проводить Держдепартамент за участі експертів Укрпатенту. При цьому визначаються кращі патенти як у абсолютній номінації (перше, друге і третє місце), так і у номінаціях “кращий винахід в регіоні”, “кращий винахід у галузі”, “кращий винахід серед молоді” тощо. Результати конкурсу виставляються на порталі Держдепартаменту і висвітлюються у інших засобах масової інформації. За результатами останнього конкурсу “Винахід-2009” в усіх номінаціях відзначено 42 винаходи вітчизняних винахідників.

Умови участі у конкурсі і Положення про нього можна знайти на сайті Держдепартаменту [7]. Відзначені на цьому конкурсі винаходи долучаються до тих, які претендують на представництво у базі даних “Перспективні винаходи”.

Висновки

Визначену у статті роль національного ПВ і його ЗЕ у творенні в державі сприятливого інноваційного клімату потрібно вважати такою, що відповідає чинному національному законодавству і міжнародним угодам, учасником яких є Україна. Й надалі у цьому зв’язку основною функцією ПВ і ЗЕ необхідно вважати забезпечення набуття прав на ОІВ і пов’язані із цим інформаційні функції. Варто вдосконалювати також і другу функцію ПВ і ЗЕ, що належить до сфери державного регулювання інноваційної діяльності, – сприяння у комерціалізації тих ОІВ, на які видані охоронні документи.

Перспективи подальших досліджень

У зв’язку із викладеним у цій статті заслуговують на увагу з метою подальших досліджень проблеми, пов’язані із функціями ПВ і його ЗЕ у напрямку сприяння комерціалізації ОІВ (чи, інакше кажучи, впровадження їх у виробництво), зокрема – пропозиції і їх обґрунтування щодо інших можливих видів діяльності, крім тих, які описані у статті.

1. Глухівський Л. Про роль і місце закладу експертизи патентного відомства в інноваційних процесах // Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький: ХмЦНТІ, 2009. – С. 74–76. 2. Глухівський Л., Іваненко П. Про критерії оцінки роботи закладу експертизи державної системи правової охорони інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. – 2009. – № 1. – С. 8–12. 3. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державного департаменту інтелектуальної власності та Державного підприємства “Український інститут промислової власності” за 2009 рік. – К.: Державний департамент інтелектуальної власності, 2010. – 52 с. 4. http://www.wipo.int/ipstats/en/resources/office_stats_reports.html 5. Саверченко О.О. Система аналізу і відбору винаходів до бази даних “Перспективні винаходи України”. Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХмЦНТІ, 2009. – С. 79–84. 6. <http://perspective.sdip.gov.ua/index.php> 7. <http://www.sdip.gov.ua/ua/ogolosh9.html>